

Miralay Mehmed Sâdık Bey'in *Fütûhât-ı Mekkiyye'nin 148. Bâbı Tercümesi*

Zeynep Şeyma ÖZKAN*

İbnü'l-Arabî'nin te'lifleri içerisinde onun tasavvufî tavrını anlamak adına büyük değer taşıyan eseri *Fütûhât-ı Mekkiyye'nin* bâzı bâbları, sûfiler arasında gördüğü ilgiye bağlı olarak çeşitli dönemlerde Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Literatürde yer alan bu tercümelerden biri de, neşre hazırladığımız, *Firâset İlmi Hakkında*¹ başlıklı 148. bâbın tercümesidir.² Görebildiğimiz kadarıyla kataloglarda ikinci bir nüshası bulunmayan bu tercüme, süvârî miralaylığından mütekâid Mehmed Sâdık Bey³ (1860-1941) tarafından yapılmıştır. Bu zâtın Hürriyet ve İtilâf Fırkası kurucusu Miralay Mehmed Sâdık Bey olması kuvvetle muhtemel gözükmektedir.⁴ Nitekim

* Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (zeynep_seyma@yahoo.com)

- 1 Firâset ilmi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa b. Bâlî, *Risâle-i kiyâset-i firâset/İlm-i firâset: Yüzler Hâli Söyler*, haz. Ramazan Sarıççek, İstanbul: Büyüyen Ay Yay., 2014. Bu eser umûmiyetle Fahreddin er-Râzî, İbn Sinâ ve İbnü'l-Arabî'nin eserlerinden (nitekim eserde *Fütûhât-ı Mekkiyye'nin* Firâset bâbından uzun alıntılar da mevcuttur) faydalanılarak yazılmış olmakla birlikte, sık sık yer verdiği beyitler ve kendine özgü sistemi ile farklı bir yerde durmaktadır.
- 2 Eser, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Bölümü, no: 1599'da kayıtlıdır.
- 3 Miralay Mehmed Sâdık Bey'in dedesi, ayaklı kütüphane olarak şöhret bulmuş Mustafa Efendi (ö. 1813), amcası ise, babası ilmiye sınıfından huzur dersleri baş mukarriri Filibeli Abdullah Efendi ile birlikte İstanbul'da *ahaveyn* olarak meşhur olmuş, Filibeli Hoca Halil Fevzi Efendi'dir (ö. 1904). Hâtıralarını yazdığı söylenmekle beraber, bunlara ulaşmamız mümkün olmamıştır. Sâdık Bey hakkındaki bilgi veren kaynakların önemli bir bölümüne, Ahmet Eryüksel'in notları üzerinden ulaştık: Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *Muhalefetin İflâsı Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, notlarla sad. Ahmet Eryüksel, İstanbul: Nehir Yay., 1991, s. 93-95 ve Notlar Bölümü, "Sâdık Bey". Hayatı hakkında daha fazla bilgi için: İbrahim Alaettin Gövsa, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, [yy.], [ts.], s. 334-335; Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, İstanbul: Dergah Yay., 1990, Ekler A, s. 243; Ebu'l-Ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951, II-III, s. 144-145.
- 4 Yeğeni Gövsa'nın verdiği bilgiye göre Mehmed Sâdık Bey; "Arapça ve Fransızca bilir, güzel yazar, iyi resim yapardı. Tasavvufa meraklı ve Halvetî tarikatı mensubu idi. Muhyiddin Arabî'nin eserlerinden tercüme ve neşredilmiş risaleleri vardır." Gövsa, *age*, s. 335.

Sâdık Bey'in, bir diğer eseri⁵ de, *İhyâu ulûmi'd-din*'in tevekkül bâbının tercümesi olup, bir nüshası Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Bölümü, no: 946'da kayıtlıdır.⁶ Sâdık Bey bu eserinde, yine *İhyâ*'nın şükür bâbını tercüme edeceğinibelirtmiş⁷ olmasına rağmen, biz böyle bir tercümenin kaydına rastlamadık.

Dönemin siyasî hayatında mühim bir yeri olan bu zâtın, tasavvufa dâir iki eserden bölüm tercüme etmesi dikkat çekici olmakla birlikte, niçin böyle bir tercüme faaliyeti içinde olduğunun kısmî bir cevabı *Firâset* bâbı tercümesine düştüğü açıklamalarda bulunabilir. Bu açıklamalara göre Sâdık Bey'i böyle bir tercüme yapmaya iten sâik, ilgili bâbda yer alan İbnü'l-Arabî'ye âit fikirlerin, mizaç ve ahlâk farklılıklarını açıklama husûsundaki katkılarıdır.⁸ Ayrıca Sâdık Bey'e göre zamânın "ilim ve fenni" de, manyetizmanın keşfi ile bahsedilen meselelerin gerçekliğini te'yid etmişler, hatta bu fikirlerle muvâfık tavsiyelerde bulunmuşlardır.⁹ Bu çerçevede Sâdık Bey zamânın "ilim ve fen" algısına uygun bir biçimde, dînî esaslara bilim merkezli açıklamalar getirmeye çalışmaktadır. Sâdık Bey meselâ, besmelenin mânevî etkisini inkâr eden materyalist tavrı eleştirir ve muhakkiklerin tek gerçek fâil olarak Allah'ı gördüklerini söyleyerek, bu konuda *İhyâ*'nın tevekkül bâbının okunmasını tavsiye eder.¹⁰ Sâdık Bey bundan sonra, insanların ahlâk ve mizaçlarındaki farklılığın sebebi konusunda yoğunlaşır. Bu konuda vardığı sonuç ise, ahlâk ile kişinin vücut yapısı arasında karşılıklı bir ilişki olduğu ve iki kişinin gerek mizaç, gerekse dış görünüş itibarıyla birbirinin aynı olamayacağıdır. Nitekim tevekkül bâbının son kısmında da, eşyâda görülen

5 Bu risâlenin mütercimi, "Süvârî Asâkir-i Nizâmiyye-i Şâhâne Kâimmakâmlarından, Abdullah Filibevî-zâde Mehmed Sâdık" olarak görünmektedir. Yine Mehmed Sâdık'ın *Firâset Bâbı* tercümesindeki bir dipnotta "Bu husûs İmam Gazzâlî rahmetullâhi aleyh hazretlerinin *İhyâu ulûm*'unun tevekkül bahsinde erbâb-ı insâfa mikdâr-ı kifâyede izâh olunmuşdur" şeklindeki ifâdesi de, bu fikrimizi teyid etmektedir.

6 Gazzâlî, *Tercüme-i Bâbü't-tevekkül*, müt. Mehmed Sâdık b. Abdullah Filibevî, İstanbul 1321/1903, Atatürk Ktp., Osman Ergin, no: 946.

7 Gazzâlî, *age*, vr. 14^b.

8 Miralay Sâdık Bey, *Fütühât-ı Mekkiyye'nin 148. Bâbının Tercümesi*, vr. 6^a-7^b.

9 Eserde gerek bedenlen, gerek rühen sağlıklı nesiller yetişmesinde eşlerin durumlarının öneme işaret edilmekte olup bahsedilen bilimsel düşünceleri dönemin metinleriyle karşılaştırmak için bk. Nusret Fuad, *İzdivâc Şerâit-i Sıhhiyye ve İctimâiyyesi*, Dersaadet: Orhaniye Matbaası, 1342/1923, s. 32-34; Kolağası Doktoru Besim Ömer, *Sıhhat-nümâ-yı izdivâc*, İstanbul: Âlem Matbaası, 1306/1889, s. 42.

10 Bahsi geçen bölüm, "Tevekkülün Esası Olan Tevhidin Hakikati" başlığını taşımakta ve burada bilhassa tevhidin mertebeleri üzerinde durulmaktadır.

tefavüt ve Allah'ın kullarına taksim ettiği rızık ve ecel, hüzn ve sürûr, acz ve kudret, ma'siyet ve tâatin tümünün tam bir adalet eseri olup, bunların kullara lâyük oldukları vecihle verildiği, mükemmelliğin ancak noksanın varlığıyla ortaya çıkacağı, cömertlik ve hikmetin gereğinin kemâl ve noksanı beraber yaratmak olduğu vurgulanmıştır. Nitekim kemâl ve noksan ancak nisbî olarak belirir.¹¹ Bu da Mehmed Sâdık'ın, dipnotun sonunda, mizaç ve ahlâkî çeşit çeşit bulunan, ahlâkî zaafıyla mücâhede ettikleri hâlde bunlardan kurtulamayan insanların hâline dâir sorduğu sorulara cevap niteliğindedir. Dolayısıyla Firâset bâbı tercümesi ile Tevekkül bâbı tercümesi arasında süreklilik olduğunu söylemek mümkündür.

Firâset bâbının daha önce neşrettiğimiz Hüseyin Şâkir'e âit bir diğer tercümesi¹² ile bu tercümeyle karşılaştığımızda, önceki tercümenin, daha çok bâbdaki bilgilerin Türkçeye kazandırılması gibi umûmî bir maksat gözettiğini, Sâdık Bey tercümesinin ise, âdetâ mütercim fikrî çabası neticesinde ortaya çıkan sorulara cevap arama gayesiyle yapıldığını söyleyebiliriz. Sâdık Bey'in tercümesinde dönemin "ilim ve fen" anlayışına dâir kabullerin öne çıkması, Hüseyin Şâkir tercümesinde ise ilm-i firâsetin hakikatine dâir bir duyarlılığın metne yansıtılması bu farklılığı ortaya koymaktadır. Ayrıca Hüseyin Şâkir tercümesinde metnin aslındaki bazı kısımlar atlanırken, Sâdık Bey tercümesinde sadece baştaki şiir ve firâsetin kelime anlamı ile ilgili bir paragraf ile aradaki bazı kelimeler atlanmış, genel itibarıyla metne sâdık alınmıştır. Mütercim metne ekleme yapmak istediğinde, buna dipnotlarda işaret edilmiştir. Yine Hüseyin Şâkir tercümesi bazı Arapça kelimelerin Türkçe mânâlarına metin içinde ayrıca yer verirken, Sâdık Bey'in tercümesinde böyle açıklamalara gerek görülmemiştir.

11 Gazzâlî, *a.g.e.*, vr. 14^b-15^a.

12 Bk. Zeynep Şeyma Özkan, "Firâset-i hikemiyye fi kıyâfeti'l-insâniyye: Hüseyin Şâkir'in Fütühât-ı Mekkiyye'nin 148. Bâbı Tercümesi", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 31, 2013, s. 211-233.

Fütûhât-ı Mekkiyye'nin İkinci Cildinin
Yüz Kırk Sekizinci Bâbının Tercümesi

Süvârî Miralaylığından Mütেকâid M. Sâdık Bey

د قوتات معیه تک . ابن حجر عسقلانی بیوز قریباً من جن بانحد بر حکم سید .

بسم الله الرحمن الرحيم

تفاح الفریات والله اسزنده باحد .
فراست بر نعمت الهی . فراست ایله تصف اولاده عید ایچون ، تفسیر فی
ده بر طاقم معلومات موجود در که الله حاله معلومات مذکوره دلائله اشکال
ایله . بو معلومات ایکی نوعه . بوی معلومات جمعیه تراجمه د لایحه بونوع
معلومات دلائله اولان فراست جرات حکم . دخلی . د تکریم مر حاشیه
نفسه ایمانیه اولوب بو عمل اولان فراست . فراست الهیه . تسمه الخورده
بو موضوع مجیه بصیرتده بر نور الهیه دن اولخله تفسیر فی ده واقع اولان
ویا د قوه مجله اولاده احواله د انده اولاده اموریه منتهی اوله حقی اشکال
ایله بیلیر و احوال مذکوره لایحه بو نور ایله کشف اولوب . موضوع بونوع
ایله اولاده فراست سموله و تعلقی فراست جمعیه ده احمد . بو ای نوع فراست
ساحیلدی آتیده تدقیق و شرح ایله حکم .

فراست الهیه . فراست جمعیه تک اعطاء الایدر علی بری اسل اولخله بار آتیده
بارده سنی ده احتوا ایله اسو فراست ایله تصف بلناکه نعت ، قاعقی حقی
اولدی یعنی عالم بر جسمه ده فخر ایسمه اولان عند الله رضی و یا غیر رضی فعلک و احوال اولسه
حضوره علی نور زمانه . اراده زمانه برور ایسمه اولخله بر بر د حال عارف اولور .
بو ایسمه کمال اولدی و ملک کمال اولدی یعنی اعضا اور زنده تزج ایسمه اولدی یعنی
معلومات مخصوصه فی ساعده و ادرالک ایتمله اولور . بر اصر فعل و عمل که ظاهر
ایله کمال اولدی یعنی حضوره بر اثر بر اقیه بونو امر صاحب فراست اولاده بیلیر و در حال

[1^a] Şeyhü'l-ekber Miskü'l-ezfer (radıyallâhu teâlâ anh) hazretlerinin müellefât-ı aliyyelerinden *Fütûhât-ı Mekkiyye* nâm eser-i âlilerinin ikinci cildinin üç yüz on birinci sahîfesinden bed' eyleyen yüz kırk sekizinci bâbın tercümesidir.¹³

Tercüme: Süvârî miralaylığından mütekâid "M. Sâdık Bey"

[1^b] *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin ikinci cildinin yüz kırk sekizinci bâbının tercümesidir.

Bismillâhirrahmânirrahîm

Makâmu'l-firâset ve onun esrârından bâhisdir.

Firâset bir ni'met-i ilâhîdir. Firâset ile muttasıf olan abd için "müteferris-fih"de bir takım alâmât mevcûddur ki, onun hâline alâmât-ı mezkûre delâletiyle intikâl eyler. Bu alâmet iki nev'dir. Biri "alâmet-i tabîyye-i mizâciyye"dir ki bu nev' alâmât delâletiyle olan firâsete "firâset-i hikemiyye" denilir. Diğeri de rûhâniyye-i nefsiyye-i imâniyye olup, bu ayn ile olan firâsete "firâset-i ilâhiyye" tesmiye olunur ki, bu mü'minin ayn-ı basîretinde bir nûr-i ilâhiyyeden olmakla müteferris-fihde vâki' olan veyâ vukû' bulacak olan ahvâli ve onda olan umûr neye müntehî olacağını işbu nûr ile bilir; ve ahvâl-i mezkûre kendisine bu nûr ile keşf olunur. Mü'minin bu nûr ile olan firâsetinin şümûlü ve taalluku firâset-i tabîyyeden eamm'dır. Bu iki nev' firâsetin mâhiyetleri âtîde tedkîk ve şerh edilecektir.

Firâset-i ilâhiyye firâset-i tabîyyenin i'tâ eylediği ulûmu şâmil olmakla berâber ondan ziyâdesini de ihtivâ eyler. İşbu firâset ile muttasıf bulunan abd, fâili hâzır olmadığı hâlde bir kimseden zuhûr etmiş olan indallah marzî veyâ gayr-ı marzî ef'âl ve a'mâli olmasa huzûruna geldiği zamân aradan zamân mürûr etmiş olmakla berâber derhâl ârif olur. Bu ise zâhir olan fiil ve amelîn zâhir olduğu a'zâ üzerinde terk etmiş olduğu alâmât-ı mahsûsayı müşâhede ve idrâk etmekle olur. Zîrâ her fiil ve amel ki zuhûr eyler, zâhir olduğu uzuvda bir eser bırakır. Bunu ancak sâhib-i firâset olan bilir ve derhâl [2^a] işbu fiil ve amel-i zâhirin ma'siyet veyâ itâat olduğunu fark ve temyîz eyler. Nasıl ki Hazret-i Osman (radıyallâhu anh) hazretlerinden zâhir olmuştur. Bir gün müşârunileyhin huzûruna bir A'râbî girerek Hazret-i Osman kendisini görünce "Sübhânallâh ne hâldir ki ricâl göz-

13 Buradaki bilgi *Fütûhât*'ın Bulak, 1293/1876 baskısına göre verilmiştir. Tercümeğe esas olan metin tahkikli neşri ve günümüzde yapılmış bir tercümesi için bk. *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, tahk. Osman Yahyâ, Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kütüb, 1992, XIV, 430-470; *Fütûhât-ı Mekkiyye*, trc. Ekrem Demirli, İstanbul: Litera Yay., 2008, VII, 369-384.

lerini mehârimullahdan hıfz ve sıyânet eylemezler” ve fi’l-hakîka A’râbî-yi merkûmdan avret-i insâna nazar veyâ buna şebîh bir hâl zuhûr eylemiş olmakla, cevâben “(Aleyhissalâtü vesselâm) Efendimiz’den sonra vahiy var mıdır”, tarzında vukû’ bulan suâle hazret-i müşârunileyh dahi, “Vahiy yoktur, fakat firâset vardır”, diyerek *إِنْقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ* [Mü’minin firâsetinden sakının, çünkü o Allah’ın nûru ile bakar.]¹⁴ hadîs-i nebevîsini kırâat buyurmuş ve “sen geldiğin vakit bu hadîs-i şerîf mûcibince aynında bu hâli müşâhede eyledim” demiştir. İşte zuhûr eden ef’âl-i memdûha ve mezmûme a’zâda eser ve alâmet terk eder demekliğimiz şu esâsa mebnî ve müstenid bulunmuştur.

Firâset-i tabîiyye ashâbı dahi ef’âl ve akvâlden, harekât ve sekenâtta insanların mu’tedilü’n-neş’e ve’t-tabîa olduklarını anladıkları gibi münharifü’n-neş’e ve’t-tabîa olduklarını ârif olurlar. Ve kezâlik teşekkülât-ı uzviyyeye nazar ederek âkıl ile fâsîdü’l-akl olanları, zekî ile fatîni, kâhil ile gâfili, mağlûb-i şehvet olanlarla perhiz-kâr bulunanları, sâdık ile kâzibi, halîm ile gazûbu, habîs ile tâhiri ve emsâlini fark ve temyîz ederler. Evvelâ firâset-i imâniyyeden bed’ ile ber-vech-i âtî izâhât-ı lâzîme i’tâ olunur.

Mahsûsâtı temyîz ve idrâk için ayn-ı basara i’tâ kılınmış olan nûr-ı basar gibi “firâset-i imâniyye” de mü’minin ayn-ı basîretine ihsân olunmuş bir nûr-i ilâhîdir ki, müteferriş-fihde olan alâmât ve âsâr işbu nûr ile keşf olunur. Nasıl ki nûr-i şems ile basar için mahsûsât zâhir olur ve onun kebîrini sagîrinden, hasenini kabîhinden, ebyazını esvedinden, ahmerini asfarından, müteharrikini sâkininden, baîdini karîbinden, esfelini âlisinden tefrîk ederse, firâset-i [2^b] ilâhiyye olan işbu nûr-i ilâhî ile ayn-ı basîret-i mü’min dahi mahmûdunu mezmûmundan fark ve temyîz eyler.

Nûr-i firâset ahkâm-ı esmâ için câmi’ olan Allah’a nisbet ve izâfe olunur. Zîrâ mahmûdu, mezmûmu ve âhirinde mûcib olan saâdet ve şekâvet olan ahvâli keşif ve tefrîk eyler. Ve ba’zıları o dereceye vâsıl olur ki bir şahsın arz üzerinde eserini gördüğü vakit kadem-i saîd veyâ şâkî olduğunu temyîz eyler. Nasıl ki ilm-i kıyâfette ve ta’yîn-i ensâlde (Arab’da evâilde pederi meçhûl olan nev-zâdın kimden olduğunu ta’yinde mâhir olanlar) rûsûhu olanlarda sâhibi hâzır ve mevcûd olmayan eseri tettebbu’ ile o eserin sâhibinin meselâ ebyaz veyâ esved olduğunu veyâ a’verü’l-ayn bulunduğunu tahsîs ve gûyâ kendisi görüyor gibi hilkatini ve avârız-ı umûrdan ona târî olan ahvâli tavsîf ve pederinde ihtilâf edilen veledin sûret-i zâhirde hiçbir

14 Tirmizi, “Tefsir”, 15.

münâsebet ve müşâbehet görülmediği hâlde bile pederini ta'yîne muvaffak oldukları gibi, firâset-i ilâhiyye sâhibi olanlar da saîd ile şakîyi, mahmûd ile mezmûmu yekdîğerinden fark ederler. İşte bu sebebden, nûr-i firâset ile ancak Allah'a nisbet olunmuştur. Çünkü ismu'llah câmi'-i cemî'-i esmâdır. Eğer ism-i Hamîd'e nisbet edilirse bu firâsetin sâhibi hâssaten mahmûdu müşâhede eder ve kezâlik esmâ-i ilâhiyyeden hangisine nisbet edilmiş olsa ahkâm işbu ismin hakîkiyle müşâhede olunur. İşte nûr-i firâset Allah'a nisbet olunduğundan ötürü dünyâ ve âhirette şurûr ve hayrâtta, mekârim-i ahlâk redîsinden, mezâm mehâmidden, tabiâtın i'tâ eylediği şey rûhâniyetin bahş eylediğinden ve ahkâm-ı şer'iyye yekdîğerinden fark ve temyîz edilir. Ve kezâlik her hangi bir fiil ve hareketin sâhibinin işbu fiil ve hareketiyle esmâ-i ilâhiyyeden hangisine istinâd eylediği ve ervâh-ı ulviyyeden ona ne nâzır bulunduğunu ve âyât ve harekât-ı kevkebiyyeden hangisinin sâhibi olduğunu bu nûr ile bilinir. Zîrâ Cenâb-ı Allah kevâkibin eflâkte seyâhatini bâtil olarak halk ve îcâd buyurmuş olmayıp belki onların hey'et-i mecmûasına [3^a] ve ayrı ayrı her birine bir emir tevdî' eylemiş ve onların felek-i aksâda hareketlerini ve kat'-ı burûc eylemelerini birer hikmete müstenid kılmıştır. Şu âyet-i kerîme dahi كَلَّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا [Ve her göğe ona âit vahyetti.]¹⁵ bunu müeyyiddir ki her biri âlem-i unsurînin taleb eylediği umûrdan kendisine mevdû' olan emri edâ eyler.

Tahkîkan sen âlim ve ârif ol! Cenâb-ı Hak azze ve celle hazretleri vaktâ ki tabîatı halk ve îcâd buyurdu, ecsâm ve anâsır-ı tabîiyye de ba'dehû tabîattan tekevvün eyledi ki, cümlesi âsâr-ı ilâhiyyedendir. Gerçi ecsâm ve anâsır-ı tabîiyye zâhiren tabîattan tevellüd eylemiş gibi müşâhede edilirse de hakîkatte bu vech ile olmayıp ancak Cenâb-ı Hak tabîatı bu hâssa üzerine izhâr eylemiş olmakla tekevvünü tabîattan olduğu müşâhede edilen ecsâm ve anâsır-ı tabîiyye de âsâr-ı ilâhiyyeden bulunmuş olur.

Tabîat ise yubûset, harâret, rutûbet, burûdetten ibâret olmak üzere, umûr ve erkân-ı erbaa bunlar yekdîğeriyle ülfet-i hâssa ile teellûf eder; ve ondan her birinin hâl ve hâssasına münâsib olan bir şey'-i diğerk bi-takdîri'l-Azîzi'l-Alîm zuhûr eyler. Ve şu beyân olan emr-i teellüfden (hikemî ve kimyevî imtizâcâtta) âlem bir ân hâlî kalmaz. Ve şu imtizâc dahi sûret-i umûmiyyede erkân-ı erbaadan olan harâret, burûdet, yubûset, rutûbetin yekdîğerine tarîk ve vech-i hâs üzere zamm ve ilâve olunmasından ibârettir ki bunlardan da rûkn-i hevâ, rûkn-i mâ', rûkn-i türâb, rûkn-i nâr hâsıl olur;

15 Fussilet 41/12.

ve bunlar da min-taraffillâh kendilerine mevdû' olan havâss îcâbından olarak ya bi-vâsîtatın veyâ bi-gayr-i vâsîtatın birbirine istihâle ederler. Eğer iki rûkn beyninde tabîaten min-küllî'l-vücûh tenâfûr mevcûd ise evvelâ her biri kendisine min ciheti'l-münâsebet akreb olan münâsibine istihâle eder. Ve ba'dehû kable'l-istihâle kendilerinde mevcûd olan münâferet, tabîata her birinin kendi karîb ve münâsibine istihâle etmiş olması dolayısıyla zâil olarak ol vakit birbirleriyle imtizâc ederler. (Ulûm-i tabîyyeden hikmet ve kimyâya cüz'î vukûfu olanlarca bu husûs müsellemdir). Cenâb-ı Hak azze ve celle hazretleri ecsâm ve anâsır-ı tabîyyeyi harâret, burûdet, yubûset, rutûbetten ibâret olan [3^b] umûr-ı erbaadan halk ve izhâr buyurduğu gibi cism-i hayvânîyi de tabâyi'-i erbaa yani mirretân,¹⁶ dem ve balgamdan ibâret bulunan ahlât-ı erbaadan halk ve îcâd buyurmuş olup, ahlât-ı mezkûreye kuvâ-yı rûhâniyye tevdî' eylemiş olmakla onlardan tereküb eden ecsâmı dahi kuvâ-yı mezkûrenin âsâr ve ahkâmı zâhir olmuştur. Ahlât-ı erbaadan zâhir olan cisimde eğer ahlât i'tidâl üzere vâki' olmuş ise cism-i mezkûrda ve meselâ insanda i'tidâl ve i'tidâlin ahkâmından olan umûr-ı mahmûde ve müstahsene zâhir ve bilakis ahlât i'tidâl üzere vâki' olmamış ise inhîrâfı haysiyetiyle insanda da galebe üzere bulunan ahlâtın hükmü ve binâenaleyh i'tidâlsizlik zuhûr ederek bedende ilel ve emrâz ve nefste ahlâk-ı mezmûme ve redîe nümâyân olur.

Tabîb-i mâddî ahlât-ı mezkûreden ziyâde üzere bulunanı tenkîs ve noksân olanı tezyîd ile ilel ve emrâzı tedâvî eylediği gibi, tabîb-i ilâhî de ahlâkı tedâvî ve aġrâz-ı nefsâniyyeyi zikir ve nasîhat ve mev'iza tenbîh ile idâre ederek nüfûsu meâlî-i umûra sevk eyler ve ol kimse indallah ve inde'n-nâs ve inde'l-ervâhî'l-alâ sâhib-i saâdetten ise nefsi nâtîka ile teyyûd ederek bu zikr-i mev'izanın salâh-ı mizâc-ı münharifine muîn olur. Tabîb-i müdebbir ve hâzık marîzin marazını teşhîs ve onda îslâha muhtâc olan şeyi ta'yîn ederek hastasına ol vech ile muâmele eyler; ve ba'zı hastayı emrâz-ı husûsiyyesinden nâşî devâ-yı hâssa ile tedâvî eyler ki meselâ ba'zısına elhân-ı latîfe ve istimâ'-ı nagamât-ı tuyûr ve mûsikî ve bir diğeri-ne emâkin-i müfferrihe, baġ ve bahçe, gûlzâr ve çemenistân gibi mevâkı'-ı latîfede ikâmeti veyâ mâ-i câriye nezâreti tavsiye eyler. Onun îslâh-ı mizâcına ve bilâkis ba'zılarına da meselâ elhân-ı latîfe istimâına müte-

16 "Mirre: Kuvvet ve hulkun kuvveti ve şiddeti, ve bir nesneyi kuvvetle bükme ve safrâ denilen hilt-i beden, cem'i mirer gelir." Hüseyin Remzi, *Lügat-ı Remzî*, İstanbul: Matbaa-i Hüseyin Remzi, 1305/1887, II, 477.

hammil olmadıklarından aksiyle muâmele ederek tedâvî-yi emrâza sa'y ve cehd eyler. Bunlar tıbb-ı rûhânî olup, salâh-ı mizâca hâdimdirler. Bu emrâzın kâffesi ancak i'tidâlin münharif olmasından ve ahlâtan ba'zısının ba'zısına galebesinden ve onun zıd ve mukâbilinin kesb-i za'f ve tenâkus eylemesinden [4^a] neş'et eder. İşte tabîb-i hâzık da bunu teşhîs ve ta'yîn ederek ziyâdeyi tenkîs ve noksânı tezyîd ile istihsâl-i i'tidâl-i mizâca hizmet eyler.

Bu ilel ve emrâzdan ba'zıları hakkında ve nefsi emzicede asliyye olarak vâki' olmuştur. Ezcümle aynının ifrât üzere hârice doğru fırlamış veyâ hud bilakis çukura kaçmış olması, enfin haddinden ziyâde galîz veyâ rakîk bulunması, burun deliklerinin gâyet vâsi' veyâ onun nakîzi üzere bulunması, bedendeki beyazlığın veyâ aksinin şiddet ve ifrâtı, saçların haddinden ziyâde kıvrıkcık veyâ düz olması, gözlerde levn-i ezrakın şiddeti veyâ siyahlığın pek galebe üzere bulunması ve a'zâ-yı sâirenin bu vech ile adem-i i'tidâl üzere olmasıdır ki bunların kâffesi mizâc-ı rûhânînin inhirâfına ve i'tidâl üzere bulunmamasına bâis ve bâdî olmakla emrâz ve ilelden ma'dûddurlar. Ve çünkü halk-ı insân a'zânın i'tidâl üzere bulunduğu veyâ gayr-ı mu'tedil olduğuna göre, icrâ-yı ahkâm ederek kendisinde mehâmid ve mezâmm-ı ahlâk zâhir olur. Vaktâ ki tabîb-i ilâhî gelir, bu da nebî veyâ onun vârisidir veyâ hakîmdir, münharifü'l-i'tidâl olan şahsın ve kendisine teslim ve münkâd olmuş olan o neş'etin muktezâsını müşâhede eyler. Terbiye etmek üzere onun zimâm-ı idâresini yedine alır. Onun saâdetine sa'y eyler; ve ona masârif-ı inhirâfı tebyîn ve ta'yîn ederek neş'e-i münharifesi muktezâsının hilâfına reddeyleyler. Orada nefsi saâdetini hâsıl ve Hakk'a hamd ü senâ eyler. Tabîb-i ilâhî ancak masârif-i inhirâfı tebeyyün edebilip yoksa neş'e-i uhrâ ifşâsına muktedir değildir. Çünkü o neş'etin hilkatî ikmâl olunmuştur.

Zâten mu'tedilü'n-neş'e olanlara gelince, eğer indallah suadâ olan umûru câhil bulunurlar ise bir muvakkıfa (dekâyık ve hakâyık-ı kevnîyyeye âgâh olmuş kimse) muhtâc olurlar ki, bu da Resûlullâh (sallallâhu aleyhi ve sellem)dir veyâ onun vâris ve hulefâsı olan ulemâ billâhdır, ondan indallâh saâdeti i'tâ eyleyen umûru suâl ve taleb eylemesi lâzımdır. [4^b] Ammâ mekârim-i ahlâkta muvakkıfa ihtiyâç olmayıp onun mizâc-ı neş'eti ve i'tidâli mekârim-i ahlâktan başka bir şey i'tâ eylemez. Ancak mükellef bulunduğu mesâlih-i dünyeviyye ve uhreviyyesinde olan ba'zı inhirâf sebebiyle muhtâc olabilir.

Fakat münharifü'l-i'tidâle gelince mizâc ve i'tidâlinin münharif olması dolayısıyla kendisinden dâimâ mezâmm-ı ahlâk sudûr eyler; ve ber-muktezâ-yı nefis i'râzının infâzını talep eder; ve arz ve maksadında âkıbetin neye müncer olacağını kat'an düşünmez ve vazîfe eylemez. İşte bu gibi nüfûs firâset-i îmâniyye ashâbına mülâkî olurlar ise müşârünileyhim "müteferriş-fih" olan harekât ve a'mâl-i mezmûmeyi görür, şahs-ı merkûmda icrâ-yı tasarruf edecek vech ile onu sevk ve idâre ve ba'dehû terbiyesine sa'y ve cehd eyler. Eğer teslîm-i nefis eyleyen kimse münharif ise, onu riyâzât ve mücâhedât ile tezkiye eyler. Ve eğer esâsen mu'tedil ise bu kimse sülûkünde tayyibü'n-nefs ve sâhib-i ferah ve sürûrdur; ve başkalarına müşkil olan umûr ona âsân gelir; ve mekârim-i ahlâk ona mücib-i külfet olamaz. Vaktâ ki sülûkte nefsi kesb-i zekâ ve safâ eyler, mutahharan âlem-i ulvîye iltihâk ile... كُنْتُ سَمِعُهُ وَبَصَرُهُ وَلِسَانُهُ وَيَدُهُ وَرِجْلُهُ [Onun işitmesi, görmesi, dili, eli ve ayağı olurum.]¹⁷ hadîs-i kudsîsi mantûkunca ayn-ı ilâhî ile nâzır, sem'-i ilâhî ile sâmi', ve kuvâ-yı ilâhiyye ile müteharrik olur. Mevârid ve masârif-i umûru ârif olur. İşte buna firâset-i îmâniyye ta'bir olunur ki, bir mevhibe-i rabbâniyyedir. Selîm ve gayrû't-tab' olanlar buna nâil olabilir.

Âlemde i'tidâl ve inhirâfın aslı, mürekkebâtta icrâ-yı ahkâm eyleyen usûlden ba'zısının ba'zısına galebesinden ibâret olup, netâic ve âsâr-ı ilm-i ilâhiyyedir. Cenâb-ı Hak bununla ibâdından dilediğine rahmet, istediğini mağfiret murâd ettiğini ta'zîb eder. Dilediğinden râzı olur, irâde eylediğine gazab eder. Gazab ve rızâ, afv ve intikâm, rahmet ve azâbın keyfiyeti ve ne şey oldukları mechûldür. Çünkü [5^a] وَعَسَى أَنْ تَكُونُوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ [Olur ki, bir şeyden hoşlanmazsınız ama, o sizin için hayırlıdır.]¹⁸ âyet-i kerîmesi mücibince insan indallâh hayır ve şer olan ve binâenaleyh rızâ ve gazab-ı ilâhîyi fârik olamaz. Çünkü bâzen rızâ sûret-i gazabda ve intikâm ise sûret-i rızâda zuhûr eyler. Bu cihetle rahmet ve gazab, rızâ ve intikâm ilâ âhîrihî ancak kütüb-i münzelede vârid olan ahbâr-ı ilâhiyye ile ma'lûm olmuştur ki ehl-i keşf bunu iyânen müşâhede ederler.

Umûr-i mezkûre eğer eyâdî-i rusûl ve enbiyâ ile münzele olan kütüb-i ilâhiyyede vârid ve elsine-i müşârünileyhimden sâdır olmasaydı ve mu'cizât ile te'yîd edilmeseydi ecânib indinde sıdkı sâbit olmazdı. Bu cihetle enbiyâ ve rusûl lisânından vârid olunuşu ve kütüb-i münzelede ve mu'cize ile te'yîd edilişi ancak işbu umûrun vürûdunda kabûl edilebilmesi

17 Buhârî, "Rikâk", 38.

18 Bakara 2/216.

esâsına müsteniddir. Zîrâ edille-i akliyye Cenâb-ı İlâhî ile abd beyninde hicâb olduğundan müşâhid ve mükâşif olan keşf ve müşâhededesini sıdkına delîl olacak bir âyet ile te'yîd eylemeksizin nâtık olursa derhâl reddolunur. Techîl ve ta'n edilir. Onun fesâd-ı akl ve fikrine edille-i akliyye ikâme edilir ve hayâlâtına hükmolunur. Zîrâ insan kendi hayâlinde tesbît ve edille-i akliyye ve fikriyyesini îsâl eyleyemediği umûru red ve inkâr eder. İşte kütüb-i münzele ancak bu sebebden nâzil olmuştur ki müşâhid ve mükâşif bu vâsita ile keşf ve müşâhededesine umûr-i mezkûre ile ülfet eyler ve onlarla nâtık olursa yine bu vâsita ile nâs onun kelâmlarıyla ünsiyet edebilir. Şerâyi' bundan ötürü vârid olmuş ve rüesâ ve vücûhun ağrâzına muvâfık olmayan ahkâmı rusûl ve enbiyânın gayrısından sâmi' oldukları vakit kabûle kudret-yâb olabilmeleri için nâzil olmuştur. Çünkü umûr-ı ma'rûzaya rusûl (salavâtullâhi aleyhim) delâletleriyle ünsiyet hâsıl eylemişler ve nefisleri ahkâm ve nevâmîs-i ilâhiyyeye mülâzemetle bu tarîk ile ülfet eylemiştir. Bu cihetle mülûk ve rüesâ için sulehâya tâbî' olmak ve kendilerine müşkil geldiği hâllerde bile nefislerini onların taht-ı hükümlerine idhâl eylemek husûsları [5^b] kesb-i suhûlet eylemiştir. Zîrâ onlar bu bâbdaki ilimlerini, hilâf-ı garazları olan ahvâlde müdrîk oldukları meşâkka tercîh ederler; ve bu tarîk ile nefisleri üzerine ikâme-i hüccet ederek onu sulehânın taht-ı hükümlerine idhâl ve teslîm eylerler. Fe-subhânallâhi'l-Alîmü'l-Hakîm.

Eğer ilim ile onun i'tâ eylediği şey ahvâl olmasaydı firâsetin şerâfeti olmazdı ve kadr-i menzileti bulunmazdı. İlim eşref-i sîfâttır. Eğer insan nefisine onunla hükmeder ve onun hükmü haysiyetiyle umûrunu tasarruf ve temşiyet eyler ise tahsîl-i necât eyler.

رَبِّي زِدْنِي عِلْمًا، رَبِّي زِدْنِي عِلْمًا، رَبِّي زِدْنِي عِلْمًا، وَاسْتَعْمِلْنِي [بِهِ]، وَاسْتَعْمِلْنِي [لَهُ]، وَاجْعَلْهُ
الْحَاكِمَ عَلَيَّ وَالنَّاطِقَ إِلَيَّ، إِذْ أَنْتَ الْعِلْمُ وَالْعَالِمُ وَالْمَعْلُومُ، لَكَ لَا لَنَا، فَأَعْطِنَا مِنْهُ عَلَى قَدْرِنَا.

[Rabbim ilmimi arttır, Rabbim ilmimi arttır, Rabbim ilmimi arttır! Beni ilimle ve ilim için istihdâm et! İlmî bende hâkim ve bana nâzır kıl! Sen ilim, âlim ve ma'lumsun. İlim Senindir, bizim değil! Bize ondan kudretimiz mikdârınca ver.]

Ve emmâ hükemâ indinde ma'lûm ve mezkûr olan "firâset-i hikemiyye"ye gelince, inşâallâhu teâlâ şu muhtasarda ondan da hükemânın tecrübe ve muâyeneleri vech ile bir mikdâr bahs ve ba'dehû bizim tarîkimizde onun sîfâta olan i'tibârâtını kifâyet mikdârı bi-tarîki'l-îcâz beyân edeceğiz.

Cenâb-ı Allah (azze ve celle) hazretleri insanı kâffe-i harekâtında ve

tasarrufâtında müstakîm olmak için mu'tedilü'n-neş'e olarak halk etmeyi irâde buyurur ise peder ve vâlidesi onun salâhının mütevakf ve muhtâc bulunduğu umûra muvaffak ederek onlardaki meniye ve mizâc-ı rahmi salâh üzere kılar; ve rahimde ahlâta nutfenin salâhını müeddî olacak bir i'tidâl bahş ve ihsân eyler. Meninin inzâlini harekât-ı felekiyyeden mütehasıl tâli'-i saîd ile tevkît eyler ki kâinatta tekevvün eden bilcümle eşyanın bu vakitte tekevvünü salâhına alâmettir. Bu tâli'-i saîdde ve mizâc-ı mu'tedilde erkek haremiyle mücâmaa muvaffak olur; ve meni mizâcı mu'tedil olan rahme nüzûl ve rahim dahi onu ahz ve kabûl eyler. Ve Cenâb-ı Hak cenînin rahm-i mâderde tagaddî edeceği şeyden onun salâh-ı mizâcına hâdim olan gıdâya vâlidesini müştêhî kılar; ve onunla rızıklandırır ve harekât-ı felekiyye-i [6^a] müstakîmede ve mevâdd-ı mu'tedilede ve mekân-ı mu'tedilde nutfe sûret kabûl ederek neş'et zuhûr eyler; ve a'del-i sûret üzere kıyâm bulur ki bu neş'etin sâhibi her husûsda mu'tedil olur. Lahmi leyyin ve ratb ile gılz beyninde mutavassıta ve rengi humret ile safra arasında bir beyazlıkta bulunur. Saçları ne uzun ne de pek kısa, ne haddinden ziyâde kıvrıkcık ve ne de onun aksi olup mutavassıt olur. Vechi münâsib, gözler hafifçe çukura kaçmış ve siyaha mâil bulunur. Boynu ile berâber başı omuzları üstüne müsâvâten mevzû'dur. Göğsü mu'tedildir. Uyluklarıyla nuhâ-i şevkiyesinde¹⁹ et bulunmaz. Savtı ne rakikdir, ne galîzdir; hafif ve saftır; kalîlü'l-keâmıdır; inde'l-hâce tekellüm eyler. Tabâyiinin meyli sevdâ' ile safrâyadır. Nazarı ruh-perver ve ferah-fezâdır. Hırs ve tama'dan âzâde, dâiye-i riyâset ve tahakkümden berî olur. Ne acûldür, ne batîdir. İşte hükemâ indinde hilkatın ahsen ve a'deli bundan ibârettir. Mertebe-i kemâl-i zât-ı pâkine min-küllü'l-vücûh zâhiren ve bâtinen cem' olmak için seyyidimiz Seyyid-i kâinat (aleyhissalât ve ekmelü'-tahiyyât) Efendimiz hazretleri bu hilkatte, bu neş'et-i kemâlde zuhûr eylemiştir. Ve eğer rahm-i mâder i'tidal üzere bulunmayarak, muhtellü'l-mizâc olur ise behemehâl bu ihtilâlden rahimde bulunan cenîn müteessir olarak ya a'zâsından bir uzvunda veyâ ekserisinde veyâhud ekallinde, vakt-i mezkûrda kendisinde bulunan kuvve-i câzibe mikdârınca eser gösterip, ya külliyetinde veyâ cüz'iyetinde nümâyân olduğu hâlde insan zuhûr eyler.²⁰

19 Omurilik (Hüseyin Remzi, *age*, II, s. 830).

20 Li-mütercimihî: Fünûn-i tabiiyye müntesibini nezdinde bu nazariyye el-yevm bi't-tecrûbe sâbit olmuş ve garbdaki maârif ve tecârüb dahi Hazret-i Şeyh'in şu ifâdâtını müeyyid bulunmuştur. Yakın zamanlarda etibbâ-yı meşhûreden bir zâtın te'lîf ve neşr eylemiş olduğu bir risâle-i tibbiyyede zevc ile zevcenin cimâa kendileri bir hayli müddet evvel ihzâr eylemeleri

lüzûmu beyân ediliyor ki bu da ancak gerek gıdâ, gerek mizâc sebebiyle tarafeynin tekevvün-i cenîn esnâsında mu'tedilü'n-neş'e ve'l-mizâc olmaları esâsına müsteniddir. Ebeveynin vakt-i cimâ'daki infialât-ı nefsanîyeleriyle mutlaka cenîn münfail olacağından zevc ile zevcenin o esnâda her türlü infialât-ı asabiyyeden ictinâb eylemeleri iktizâ eyler. Her emir ve her işte besmele-i şerîfe kırâatinin sünneti seniyye olması ve besmelesiz yapılan umûrun nâkis olacağı emir ve iş'âr buyurulması da şu esâsa müsteniddir ki, vakt-i cimâ'da kırâati lâzımeden bulunmuştur. Çünkü besmele-i şerîfde mündemic olan maânî-i latife ve rakikanın tasavvur ve mülâhazasından her zerre kemâlât-ı ilâhiyye ile münfail ve müteessir olup, sulb-i pederde olan nutfede kemâlât-ı mezkûre ile rahm-i mâdere intikal eyler. Hâl-i hâzırda manyetizma nâmiyle beşerde mevcûd olan hâl-i garîb ve latifin de şu bahs ile pek çok münâsebet ve râbitası vardır. Belki denilebilir ki, besmele-i şerîfenin kırâati ancak hâmil olduğu maânî-i mücerrede ve serâir-i latife ile nutfeyi manyetizma etmek esâsına mebnîdir; hattâ bunun içindir. Lafz-ı mücerredi ile kâil olmağın nef'i hiçbir vakit müşâhede edilemez. Kâl ile kırâat lâzım olduğu gibi, asıl hâlen ve vücûden kırâati lâzımdır; ve ol vakit hikmet ve esrârı behemehâl zâhir ve nümâyân olur. Mevcûdâtı mâddiyâta hasr ile muhâkemât-ı akliyye ve fikriyyelerini yalnız meşhûdât-ı mâddiyyeleri üzerine binâ eyleyen tabiiyyûn ve mâddiyyûn için vücûdda fâil-i hakîkinin müşâhedesini mümkün olmayıp onlar şu zikrolunan kuvâ-yı hafiiyyeden meşhûdları olduğu mikdârını mâddeye hasr eyler ise de, vücûd-i fâil-i mutlakın Cenâb-ı Hak olduğunu ve ef'âlde "Fa'âlün limâ yürîd" ve Kâhir-i mutlak ve Fâil-i hakîki olduğunu ârif ve müşâhid olan muhakkîkin ise, fâil-i mecâziden hakîkiyi görüp, her şeyi O'ndan bilirler. Bu husûs İmam Gazzâlî (rahmetullâhi aleyh) hazretlerinin *İhyâu'l-ulûm*'unun tevekkül bahsinde erbâb-ı insâfa mikdâr-ı kifâyede izâh olunmuştur. Hulâsa cenîn, vakt-i cimâ'da ebeveynin bulunduğu hâl ve mizâc üzerine tekevvün eder. *الْوَلَدُ سِرٌّ أَبِيهِ* [Çocuk babasının sırrıdır.] hadîsinin ihtivâ eylediği vücûh-ı maânî-i latifeden bir vecih de buna nâzırdır. Vücûdun sûret-i tekvîninin, a'zânın tarz-ı teşekkülünün ukûl ve efkâr, ahlâk ve etvâr üzerine te'sîr-i küllîsi olduğu veyâ ta'bîr-i âharla neş'e ve mizâcın i'tidâl ve inhirâfı ancak teşekkülât-ı bedenîyyeye merbût bulunduğu muhakkak olup, zevâyâ-yı vechiyyedeki derece-i tebeddül ile dimâğda hâsıl olan inbisât veyâ inkıbâzın kuvve-i akliyye üzerinde olan te'sîrâtı da bunu müeyyid bulunmuş ve demevî, lenfâvî, safrâvî ilh. gibi emzicenin ahlâk ve etvâr-ı beşer üzerinde olan te'sîrâtı müntesibîn-i fen tarafından tasdik edilmiş olmakla bir kat daha teeyyüd eylemiştir. Maa-hâzâ bu emzicenin tarz-ı teşekkülüne ve dimâğın sûret-i tekevvününe irâde ve tedbir-i beşerin hiçbir sun'u olamayacağı hiç kimse tarafından inkâr edilemez. Amma denilebilir ki mâdemki ebeveynin vakt-i cimâ'daki hâl ve emzicelerinin cenînin gerek cesed ve a'zâ ve gerek ahlâkı üzerinde te'sîr-i küllîsi olduğu sâbittir; ve mâdemki bugün fende cenînin sûret-i mükemmelede tekevvün edebilmesi için ebeveynin vakt-i cimâ'dan bir hayli müddet evvel ihzâratta bulunmaları tavsiye ediliyor, o hâlde mevlûd kendi tarz-ı teşekkülünden ve onun netâyicinden olan ahlâk ve emzicesinden mes'ûl olamaz ve kendi tekevvününde sun'u olduğu iddiâ edilemezse de, bu bâbda kusûrun, sù'-i tedbîrin ebeveynine âid olması lâzım gelir. Ve çünkü onlar bu hakîkati âlim ve ârif olmakla berâber tedbirlerini mâ-vudîa-lehe sarf ve tercîh etmemişlerdir. Ve cenînin bu vecihle tekevvününe sebab-i müstakîl olmuşlardır. Cevâb verilir ki, vâkıa onlar da diğeri bir tekevvünün müsahharı olmasaydılar, kendi neş'etlerinin hâlık kendileri olmuş olsaydılar, şu kusûr ve kabahatin onlara atf edilmesi sahîh olabilirdi. Beşerde meşhûd olan ihtilâf-ı emzice, onlardaki hilkat ve tekevvünün ihtilâfından başka bir şey değildir. Tabâyi' ne kadar muhtelif ise, suver ve emzice de ol kadar yekdiğerine mütebâyindir.

Bâlâda beyân olunduğu üzere ahlâk teşekkülât-ı bedeniyye ve uzviyye-ye tâbî' olduğu [6^b] ecilden hükemânın bu bâbdaki tecrübeleriyle tasdik ve isbât eyledikleri vech ile işbu a'zânın tarz-ı teşekküllerine göre delâlet edebilecekleri ahlâk ber-vech-i âtî bir nebze beyân kılınmıştır, vallâhu'l-Hak.

Şiddet-i beyaz ile berâber kızzılık ve ifrât [7^a] üzere mâvilik fısk ile hıyânete ve hiffet-i akla delâlet eyler. Eğer bununla berâber alnı vâsî', şakakları diyk olursa, ve re'sinde saçı diyk ve kesir olursa, hükemâdan ehl-i [7^b] firâset olanlar bu kabîl eşhâstan yılandan tehâşî eder gibi tehâşî ve tahaffuz lâzımdır, demişlerdir. Saçların haşîn olması, şecâate ve dimâğın sıhhatine, yumuşak olması ise, cebânete ve burûdet-i dimâğa ve killet-i fitnata, omuzlarıyla boyunda kılların çok olması humk ve cür'etine, sadr ile batında kesreti vahşet-i tab' ile killet-i fehme ve hubb-i çevre ve kızzılığın humka ve kesret [8^a] ve sür'at-i gazaba, saçlardaki siyahlık, sükûn-i akla, vakar ile hubb-i adle, ikisi beyninde mutavassıt olması i'tidâl delâlet eyler. Eğer cebhe vâsî' olur ve hiç buruşukluk bulunmazsa husûmet ile

Ahlâktan bir hulkta ve meselâ sehâvet denilen tab' ve sîret-i kerîmede bir çok eşhâsin iştirâki vardır. Hattâ bunlar binlere, yüz binlere bâliğ olur. Fakat tedkik edilecek olursa hiçbirinin derecesi, diğerinin aynı değildir. Yekdiğerinden az çok tefâvüt üzeredir. O hâlde en âdi derecesinden en âli derecesine varıncaya kadar sıfat-ı sehâ için derecât-ı kesire hâsıl olur. Kezâlik ahlâk-ı redîeden herhangi birisi ve meselâ buhl denilen sîret-i kabîhada dahi bir çok insanlar bulunur. Fakat derecâtı kezâlik kesîrdir. Hazret-i Şeyh (radıyallâhu anh)ın hükemânın mücerrebi olmak üzere beyân buyurmuş olduğu ve bugün derece-i sübûtta edilmiş olduğu vech ile mekârim-i ahlâk ile redâet-i ahlâk a'zânın sîret-i teşekkülüne tâbî' bulunmakla bi'l-farz sehâyî icâb ettiren uzvun bu hulkta iştirâki olan insanlarda yekdiğerine müşâbih olacağı tabîi ise de, en âdi derecesinden en âli derecesine kadar sehâda görülen tefâvüt-i derecât kadar o uzvda tefâvüt ve tehâlûf olacağı âşikârdır. İşte bunlar için dünyâda mevcûd beşer ahlâk-ı emzicece bi-tamâmihâ yekdiğerine müşâbih olamayacağından teşekkülât-ı bedeniyye de hüve hüve olmak şartıyla iki şahıs da tasavvur edilemez, denilebileceği gibi kazıyye aks edilerek teşekkülât-ı uzviyyece aynı olmak üzere iki şahıs bulunmayacağı misillü ahlâk ve emzicece yekdiğerinin aynı iki kimsenin vücûdu da tasavvur edilemez, denilebilir. Ne için ben senin kadar sahî değilim? Ne sebebden sen benim kadar şeci' olamıyorsun? Cenîn hâl-i cebâneteden memnûn olmamakla berâber ne için ibrâz-ı şecâat edemez? Yoksa dilemez de mi izhâr eylemez? Hisset-i tab'ı olanlardan harîs bulunanlardan, hulâsa mezâmm-ı ahlâk sâhibi olanlardan ne kadar kimse bulunur ki hâllerinden memnûn değillerdir? Mânî' nedir ki mücâhede eyledikleri hâlde bile ahlâk-ı redîelerinden kurtulamazlar. Neden nâssın bir kısmı dünyâya meyyâldir, âhîret hayâlından bile geçmez? Ne için bir kısm-ı diğeri dâima âhîret ile meşgûldür, dünyâya iltifât eylemez? Neden biri adli sever, diğeri zulmü, ne hikmettir? Biri sâdık, diğeri kâzib, biri sâlih öteki fâsıktır? Halim ile gazûbun, hayır-hâh ile hasûdun sâiki kimdir? Ne için kimi mağlûb-i şehvet, kimi perhîz-kâr? Bâzısı redîu'l-hulk, ol biri keremkâr, biri sahî diğeri tamâ'kâr, biri nâkıs-ı'l-ahd, öteki vefâkârdır? Sübhâne men tehayyara fi sun'ihî'l-ukül, Vallâhu'l-hak, ve hüve'l-Gafûr.

cidâl ve nizâ'a ve hamâkatle buğz ve tekebbüre, eğer cephe yumrulukta ve vüs'atte mutavassıt olup buruşukluk da mevcûd olur ise sıdk ve muhabbe- te, ilim ve fehme yakaza ve tedbîre ve hazâkate işârettir. Kulakları büyük olan kuvve-i hâfızadan mahrûm ve câhil olur. Kulakları küçük olan ahmak ve sârik olur. Kaşlardaki kılın kesreti cehl ile redâet-i kelâma dâldir.

Kaşların şakaklara doğru uzanmış olması sersemliğe ve ba'zı tekebbüre alâmettir. Kaşları ince ve siyah olan ve tûl ve kasrda mu'tedil bulunan yazkân olur. Çakır gözler erdeü'l-uyûndur. Çakır ve maviliğin erdei ise, reng-i firûzedir. Gözleri büyük ve yumru yani çıkık olan hasûd ve kalilü'l-hayâ olur, sakil ve gayr-ı me'mûndur. Eğer fazla olarak mavilik de mevcûd olursa ba'zen hâin olur. Gözleri mutavassıt ve hafifçe çukura gitmiş ve sürmeli ve kara olursa yazkân ve fehhâm ve muhib ve emîn olur. Gözlerinin tûlü beden istikâmetince olan habîstir. Gözleri durgun, behâyiminki gibi kalilü'l-hareke ve meyyitü'n-nazar olursa câhil ve galizü't-tab'dır. Bilakis hiddet-i nazar ve sür'at-i hareket olursa nâkis-ı ahd, hilekâr, sârik olur. Gözleri kırmızı olan şücâ', mikdâm olur. Ve eğer gözlerin etrâfında sarı noktalar bulunursa, eşer ve erdeü'n-nâsıdır. Burun inceliği hiffet-i meşrebe, ağza girecek bir vaziyette olan burun şecâate, yassı burun inhimâk-ı kesret-i cimâa, şiş burun gazaba, vasatı galiz olup yassılığa mâil bulunan burun da cimâa şiddet-i inhimâk ile berâber herze-gûluğa dâldir. Kalınlık ile ihdidâbda²¹ mutavassıt olan burun akıl ve fehme işârettir. Fehm-i vâsî' şecâate, kalın dudak humka, humret-i sâdika ile berâber kalınlıkta mutavassıt olan dudak dahi i'tidâle alâmettir. Dişlerin eğri ve çıkık olan haddâ' ve gayr-ı me'mûn olur. Dişleri yassı ve seyrek olan âkil, emîn, müdebbir olur. Lahm-ı vechin cânibeyn-i femde şişkinliği cehl ile galizü't-tab'a vechin nahâfet ve sarılığı redâet ve habâsete, hile ve süü'l-ahlâka dâldir. [8^b] Yüzü uzun olan kalilü'l-hayâ olur. Şakakları yumru, şah damarları fırlamış olanlar gazûb olur. Yüzüne nazar olunduğu zamân kızarıp hacil olanlar ve ba'zı def'a istemeyerek gözleri yaşaranlar ile bilâ-ihityâr tebessüm edenler müteveddid ve muhibb olurlar. Açık sadâ şecâate ve şiddet-i amel ve teennîde i'tidâle; gıls ile rikkat beyninde mutavassıt olan sadâ akıl ve tedbîre ve sıdka; sadâda incellekle berâber kelâmda sür'at hırs ve fücûra, cehl ve kedere; seste fazla kalınlık gazab ve sû-i hulka; sadâda gunnenin vücûdu humka ve killet-i fitnat ile kibr-i nefse, taharrük-i kesir hiffet-i meşrebe, hezeyân ile hud'aya, culûsde ve tedârik-i lafızda vakâr ve fuzûl-i kelâmda tahrîk-i yed

21 Kanburuluk anlamına gelir, burada muhtemelen burun kemiği kastedilmektedir.

sihhat ve kemâl-i akl ve tedbîre, boyun kısalığı hubs ve mekre, incelik ile berâber uzunluğu humk ve cebânete ve bilâ-sebeb hiddet ve gazaba, bunun üzerine bir de küçük baş ilâve edilirse za'fiyet-i akla; boyun kalınlığı cehle ve kesret-i ekle; uzunlukta ve kalınlıkta mu'tedil olan boyun akıl ve tedbîre, hulûs ve meveddete, sika ve sıdka; batn-ı kebîr cehl ile hamâkat ve cebânete, letâfet-i batın ve dıyk-ı sadr cevdet-i akla; hüsn-i re'ye; omuzların ve zahrın arız olması şecâatle berâber hiffet-i akla, inhinâu'z-zahr sû-i hulka ve hiffet-i meşrebe delildir. Zahrın istivâsı alâmet-i mahmûdedendir. Omuzları çıkık olan sû-i niyyet ve kubh-i mezheb sâhibidir. Avuçların dizlere gelecek kadar kolların uzunluğu kerem ve şecâate delâlet eyler. Kollar kısa olursa sâhibi habîs ve muhibb-i şerdir. Uzun parmaklı ve geniş avuçlu olan sanatkâr ve müdebbirü'l-umûr olur. Ayakta lahm-i galîz cehl ile hubb-i çevre, küçük ve yumuşak ayak fücûra, topuk rikkati hüsn-e, topuk kalınlığı şecâate; baldırla kalçalara kadar mümteedd olan ve vetr-i kebîrin²² kalınlığı belâhete alâmettir. Hatveleri vâsî' ve batî olan dûr-endîş ve muvaffaku'l-umûr olur, zıddı ise onun zıddını mûcibdir. İşte ulûm-i tabîyye hükemâsının kavilleri bu nakl ve zikr eylediğim mevâddan ibâret olup, işbu nuût ve sıfâttan şahs-ı vâhidde ekalli veyâ ekseri ictimâ' edebilir; ve fakat hüküm gâlib olanındır. Eğer zıddân hâl-i [9^a] tesâvîde olursa onlardan biri, ber-vech-i vitr kazıyye-i hâssada ve öteki de ber-vech-i diğere ve kazıyye-i uhrâda hükmederek yekdiğerini def'eder. Maa-hâzâ riyâzet ile isti'mâl-i ilim kâffe-i sıfât-ı mezmûmenin ahkâmını izâle eyler. Çünkü âdet tabâyi'-i asliyyede bir tabîat-ı hâmisedir. Kim tecrübe ederse sıhhatini müşâhede eder, bunların kâffesi mücerrebdir.

Fasıl: Tecârîbin isbât ve tabîat-ı mizâcın, ahkâmını izhâr ettiği alâmetlerden bu zikr eylediğimiz şeylerdeki i'tibârât dahi ber-vech-i zir beyân olunur.

Fa'lem yâ ahî! Cesed-i insânîyi müdebbire olan latife-i insâniyyenin, eb-i hakîkîsi olan nûr-ı mahza bir vechi, ve ümm-i hakîkiyesi olan zulmet-i mahzaya da bir vechi olduğundan nefis-i nâtıka nûr ile zulmet arasında mutavassıt bulunur. Sebeb-i tavassutu ise nefis-i küliyyenin akıl ile heyûlâyı küll arasında bulunmasındandır ki akıl nûr-i hâlis ve heyûlâyı küll dahi cevher-i muzlimdir. Bu cihetle nefis-i nâtıka nûr ile zulmet arasında berzahdır. Kâffe-i zî-hakkın hakkını i'tâ eder. Ne vakit tarafeynden biri diğere galebe eder, ol vakit hüküm galebe eden tarafındır. Eğer tarafeyne me-

22 Topuk kirişi, Aşil tendonu.

Yıl hadd-i i'tidâlde olursa, umûru i'tidâl ve insâf üzere telakkî ederek hak ile hükmeder. İ'tibârât da şu vech iledir. İfrât üzere beyâz insanın âlem-i ulvî ile iştigâline ve fakat bekâsı olmayıp âlem-i tabîatı onunla tedbîr edemeyerek husûl-i kemâlden evvel fesâd bulmasına ve kezâlik ifrât üzere mevâdd-ı âlem-i şehvet ve tabîatı ile iştigâline delâlet eyler. Ve bu husûs ulûm-i ilâhiyye olan ulûm-i envâr ile kendisi beyninde hâil olur ki ahvâl-i mezmûmedendir. Ahvâl-i ma'rûza vakit vakit olursa yani ba'zen âlem-i nûra ve ba'zen de âlem-i tabîatına nâzır olursa hâl-i i'tidâlde olup kâffe-i zî-hakkın hukûkuna vefâ ve riâyet eyler. (Aleyhissalâtü vesselâm) Efendimiz bu husûsda *لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتُ لَا يَسْغُنِي فِيهِ عَيْرُ رَبِّي* [Benim Allah'la öyle bir vaktim vardır ki, o vakte Rabbimden başkası sığmaz.]²³ buyurmuştur. İşte bu hâlde bulunan insân-ı kâmil ve imâm-ı âdildir. Uzunluk ile kısalıktaki i'tibâr âlemeynden birinde müddet-i ikâmettir. Müddet-i ikâmetin ziyâdeliği tûle, azlığı da kasra alâmettir. [9^b] Makbûl ve mahmûd olan her birinde bi-kadri'l-hâce ikâmet eylemektir. Ammâ rutûbet-i lahmin gîlz ile rikkat beyninde insanın his ile maânî beynindeki berzahîyatta i'tidâlidir, cild ile azm arasındaki lahm gibi. Saçlardaki i'tidâl kabz ve bastta i'tidâle delâlet eyler, gözlerdeki safâ umûra nâzır olmağa işârettir. Gözlerin çukura mâil olmasıyla karalığındaki i'tibâr mugayyebâta nazar ve istihrâc-ı umûr-ı hafiyeden ibârettir. Azm-i re'sdeki i'tibâr tevfir-i akli bildirir. İstivâ-i unuktaki i'tibâr ise eşyaya meyl ve rağbetsiz bir teveccüh ve iltifâttan ibârettir. Boyundaki tûl-i zâid tecessüs ve emsâli gibi lâyük olmayan şeylere adem-i teveccühdür. Göğüste i'tidâl muhâtaba menfaati olacak vech ile mevzûn ve fasîhu'l-kelem olmaktır. Uyluk ile nuhâ-i şevkiyyede olan lahmin katındaki i'tibâr tarafeynden birine yani âlem-i nûr ile âlem-i zulmetten herhangi birine külliyetle müteveccih olmakdan tahlîs edecek bir mevki'-i mutavasıtta bulunduran umûra nâzır olmaktır. Zîrâ mevkiin berzahî olması emr-i gâlibi idâreye muktedir kılar. Hafiyü's-savt olmak mevzi'-i cehrde hıfz-ı sırâ delâlet eyler. Safvet-i sadâ ise bu sırâ hiçbir şey ziyâde etmemeğe dâldir. Parmakların uzunluğu ahz ve telakkîdeki letâfete işârettir. Avuçların geniş olması bi-gayr-ı taalluk remy-i dünyâyâ işârettir. Killet-i dahk ile killet-i kelâm nazarın mevâki'-i hikmete ma'tûf bulunmasıdır ki bi-kadri'l-hâce dahk ve tekellüme sebebdir. Tabîatın mirreteyne meyl etmesi yani sevdâvî ve safrâvî olması âlem-i ulvî ve süflîye meylî bildirir. Eğer safrâ galebe üzere olursa meylî âlem-i ulvîye, sevdâ galebe üzere olursa âlem-i

23 Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 226.

süffiyedir ki, onda kurre-i uyûndan hafî olan umûru istihrâca delildir. Nazarda ferah ve sürûr olmasındaki i'tibâr muhabbetle nüfûsu kendiyce celb etmektir. Kalîlü't-tama' olmaksaki i'tibâr meyl ve teveccühde fâide olmayan şeylerden baîd olmaktır. Tahakküme ve riyâsete meyli olmamak kemâl-i ubûdiyyetle ittisâf ve meşgüliyetdir. Acûl ve batî olmamaksaki i'tibâr, muktedir olmakla berâber serîu'l-ahz olmamaktır.

Firâset-i hikemiyye ve tabîiyye ashâbına nazar olunursa umûru mezmûm ve mahmûd yani mezâm ve mekârim-i ahlâk olmak üzere ikiye taksîm eylediler. Ve hayır ve i'tidâli vasattadır dediler. Fi'l-hakîka [10^a] bâlâda zikrolunduğu vech ile beyâz-ı şedîd ile onun zıddı ve meselâ gâyet ince bir burun ile onun aksi cidden mezmûm olup tarafeynden birine hadden hâric olarak mâil olmayan خَيْرِ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا mücibince vasatta ve hadd-i i'tidâlde bulunduğu cihetle firâset-i hikemiyye ashâbı da umûru bizim zikir ve tafsîl eylediğimiz vech ile hasr ve kasr eylemiş oldular. Eğer insana nazar eder ve hüsn ve kubhun mahall-i zuhûrunu tedkîk edersek deriz ki, indallah kadr ve menzileti mücib olan hüsn ile zıddını müeddî olan kubuh ancak şer'in tahsîn ve takbîh eylemiş olduğu hüsn ile kubuhdur ki, bir nisbet ve izâfetten ibâret olup, kuyûdât-ı şer'iyye ile takyîd ve ta'yîn edilmiştir. Zemm ile hamd bir vech-i hâstan dolayı²⁴ ef'âl ve eşyâya şer'an teveccüh etmiş olmakla ne tarîk ile hüsnün kubuhtan temyîz edilebileceğini ve tarafeynin her birinin hükmüne muhâlif olup ve fakat onları da câmi' olan hadd-i evsat ve i'tidâlde ne vech ile ikâmet mümkün olabileceğini taharrî ve tedkîk etmek lâzımdır.

[10^b] İnsan, şer'-i şerîfe nazaran olan ahvâl-i selâsenin biriyle mütehallî olmaktan hâlî olamaz. Ya sırf bâtını olur ki, i'tikâden, hâlen, fi'len tecrîd-i tevhîd ile kâil olandır. Bu ise, ahkâm-ı şer'iyyenin ta'tilini müeddîdir.

24 Li-mütercimihî- Nefsü'l-emrde hüsn ve kubuh yoktur. Ancak niseb ve izâfetle zâhir olmuştur. Ezcümle cimâ' ya'ni fiil i'tibâriyle mahmûd olup, şer'in vaz' eylediği ahkâm dâiresinde cereyân ettirilmediği sûrette zinâ tesmiye olunarak kubuh ile zâhir olur. Ahkâm-ı şer'e riâyet veyâ adem-i riâyet dolayısıyla nefis-i fiilde hiçbir tebeddül vâkî olmaz. Kubh ancak bir vech-i hâs dolayısıyla zuhûr eyler. Hüsn ile kubuhtan zemm ile hamdden her neye nazar olunursa zemm ve hamdi, hüsn ve kubhu ancak nisbet ve izâfetle zâhir olduğu müşâhede edilir. Ef'âlde olduğu gibi eşyâda meşhûd olan hüsn ve kubuh da böyledir. Ya mizâc veyâ ülfet ve âdet sebebiyle bir i'tibâr giydirilmiştir. Birinin mizâcına muvâfık olan, diğerine muhâlif olur. Bu cihetle birisi için hüsn olan diğeri için kubuh olur. Kezâlik bir kavmin âdât-ı müstahsenesi diğerkavim nezdinde âdât-ı kabîhadandır. Mahlûkattan bir cinse nâfi' ve şifâ olan şey diğerine muzır ve semm-i kâtildir. Bunların kâffesi emzice ve i'tiyâd ile hâsıl olmuş olup, nefsü'l-emrde kubuh yoktur. İşte bu sebebden nâşi hamd ile zem ancak şer'in ta'yîn eylediğidir.

Bâtına ve şer'in murâd eylediği şeylerden udûl gibi ki kâide-i dîniyye-i meşrûayı hedmi müeddî olduğundan umûm-i mü'minîn indinde ale'l-ıtlâk mezmûmdur. Veyâhud sırf zâhir olur ki teccîm ve teşbîhi bâdî olacak derecede zâhire dalmak ve onunla meşgûl olmaktır. Kezâlik bu da şer'an mülhak bi'z-zemdir.

Ve eğer alâ fehmi'l-lisânî'ş-şer'i cârî olur ve şâri'i kademen-bi-kademin ta'kîb eder; ve tevakkuf ettiği yerde tevakkuf eylerse hâlet-i vasatta bulunmuş olur; ve tarafeyne hadd-i i'tidâlde nâzır ve onları mu'tedilen câmi' olmuş olur ki, bu halde muhabbet-i ilâhiyye onun için sahih olur. Zîrâ Hak nebîsine فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ [Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.]²⁵ kavli-i kerîmiyle nâtik olmasını emir buyurmuştur. Şâri'e ittibâ', eserine iktifâ abd için muhabbet-i ilâhiyyeyi ve saâdet-i dâimeyi mûcibdir. Eğer bir kâil der ise ki; şu ifâdâtın mücmel olmakla muhtâc-ı îzâhtır. Çünkü ikâmet-i salât ve cemâat ve sâir a'mâl-i dîniyyeye mürâat ile berâber münâfık olan ve nifâkında musırr bulunanlar da vardır, bunlar şâri'in eserine iktifâ etmedirler. Onlar için saâdet-i dâime hâsıl mıdır? Cevâb verilir ki; ikâmet-i salât ve cemâat ve emsâli a'mâl âlem-i şehâdettedirler. Onun küfrü ise kalbinde ve binâenaleyh âlem-i gaybdadır. Şimdiye kadar zikrettiğimiz ve inşaallâhu teâlâ ikmâl edeceğimiz vech ile eğer bizim için "firâset-i zevkiyye-i îmâniyye" hâsıl olursa, hükmederiz ki, onların kâfir olması bizim nüfusumuzdadır. Onlarda kelime-i tevhîd zuhûr ettiği haysiyetiyle malları, demleri, şer'an mahfûzîn ve ma'sûmîndir. Onlarla muâmelemiz bu had üzere olup, bundan gayrı bir şey ile mükellef kılınmayız.

Cenâb-ı Hak cümlemizi muvaffak buyursun. Sen âlim ol ki bi'l-cümle âlem-i his ve şehâdetin muharriki âlem-i ulvîdir; ve onun taht-ı teshîr ve kahrındadır. Bu husûs âlem-i his ve şehâdetin kendi nefsiyle istihkâkı üzerine mebnî olmayıp, ancak muktezâ-yı hikmet-i rabbâniyyedir. Sükûndan ve [11^a] hareketten, ekl ü şurbdan, sohbet ve kelâmdan âlem-i his ve şehâdetteki bi'l-cümle ef'âl ve harekât kâmilen âlem-i ulvîdendir. Maa-zâlik gerçi hayvanâtın harekât ve ef'âli kasd ve irâde ile vukû' bulmaktadır. Fakat bunlar âlem-i şehâdette ef'âl ve harekât sûretiyle zâhir olan a'mâl-i kalbiyyedir ki, âlem-i gaybdan kalbe vârid ve irâde tarîkiyle âlem-i his ve şehâdetten zuhûr eylerler.

Âlem-i his ve şehâdet âdet üzere his ile idrâk ettiklerimiz ve âlem-i gayb

25 Âl-i İmrân 3/31.

ise âdeten hisde zâhir olmayıp haber-i şer'î ve nazar-ı fikrî ile müdrük bulduklarımızdır. Âlem-i his ve şehâdet nasıl basar ile müdreki ise âlem-i gayb dahi ayn-ı basîret ile idrâk olunur. Ve nasıl ki zulmet ve buna müşâbih hucub-i kevnîye âlem-i histe ru'yete mâni' olur ve bunların ref'inde mahsûsât üzerine münteşir olan nûr ile nûr-i basar ictimâ' ederek râi basar vâsıtasıyla mubsırâtı idrâk ederse, kasvet-i kalb ile şehevât-ı nefsânîyye ve âlem-i tabîi-ki kesîfeden ağıyâr müşâhedesi gibi, hucub da ayn-ı basîret ile idrâk-i melekût beyninde hicâb ve hâil olup, mir'ât-ı kalbin tasfiyesi, fikir ve tilâvet-i Kur'ân vâsıtasıyla cilâlandırılması işbu hucubu ref' eder. Ol vakit ayn-ı basardaki nûr gibi ayn-ı basîrette dahi nûr hâsıl olup, Cenâb-ı Allah'dan cemî'-i mevcûdât üzerine münbasit olan nûr-i vücûd ile ictimâ' ederek alâ-mâ-hiye-aleyh mugayyebât ve vücûdda vâki' olan hâlât keşf ve idrâk olunur. Âlem-i his ve şehâdette duvar ve emsâli gibi mevânî' ile kurb ve bu'd-i mufrit ayn-ı basara hicâb ve bu cihetle mâni'-i ru'yet iseler de ayn-ı basîret böyle olmayıp, ona hiçbir şey hucub olamaz. Ancak bâlâda beyân eylediğimiz vech ile onun perdesi, kuvvet-i kalb ve emsâli şeylerdir. Bunlar ref' olunduktan sonra ona hiçbir şey mâni' değildir. Fakat şu kadar var ki, burada ba'zı hucub-i latîfe mevcûd olup, o da ber-vech-i zîr beyân olunur. Şöyle ki, hazretü'l-vücûddan âlem-i gayba münbasit olan nûr, her mükâşif için umûm olmayıp, bu mükâşif hakkında Cenâb-ı Hakk'ın murâd buyurduğu mikdârına münbasit olur ki, bu makâm, makâm-ı vahiydir. Nefsimiz için buna delîlimiz bu makâmda olan zevkimizdir. Fakat gayr için delîlimiz [Bana ve size ne yapılacağı da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyarım.]²⁶ [11^b] dir ki, gâye-i safâ-yı nebevî ile berâber وَرَاءَ حِجَابٍ أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ [veya perde arkasından]²⁷ buyrulmuştur. Her ne vakit ki bir şahsın zâhirine bu makâmda bir şey zâhir olur ise, ancak bu tarîk ile zâhir olmuştur. Bu firâset derecât-ı mükâşefâtın en a'lâsıdır. Kitâbullâh'da mevzii de إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّمُنْتَوِسِّمِينَ [İşte bunda ibret alanlar için işaretler vardır].²⁸ âyet-i kerîmesidir. Mütevessimînin mânâsı alâmetten zann-ı sahîh üzere idrâk edenler demektir. Bu nev'-i firâsette kat'an hatâ yoktur fakat firâset-i hikemiyye hatâdan hâli olamaz.

Firâsette bir keşf-i diğeri daha vardır ki bu da ayette beyân olunur. Cenâb-ı Allah (azze ve celle) hazretleri âlemde "Hazretü's-simât" yani

26 Ahkâf 46/9.

27 Şûrâ 42/51.

28 Hicr 15/75.

hazretü'l-alâmâtı icâb buyurup nev'-i beşerin her birinin kendi zamânında infisâline kadar sûretlerini ve hâlleri suverini ona tevdi' eylemiştir. Ve bu âlemi levh ile kalemden gayrı ulvî ve süflî mahlûkâtın kâffesinden mektûm kılmıştır. Vaktâ ki Cenâb-ı Hak bir abdini ıstifâ ve bu makâm ile in'âm murâd eyleser, onun kalbini şerh ve tathîr eder. Ve onda onun imanından bir sirâc halk eder ki Esmâ-i ilâhiyyeden ismü'l-Mü'min ve'l-Müheymin ile tâb-dâr olur. Kalb bu nûr-ı ilâhîden müstenir olarak bu nûr zevâyâ-yı kalbe intişâr eyler, ol vakit bu nûr ile ictimâ' eden nûr ayn-i basîret vâsıtasıyla alâ-tarîki'l-keşf ve'l-müşâhede müdrekat-ı gaybiyye idrâk olunur. Vaktâ ki kalbde bu söylediğimiz şey hâsıl olur, bâlâda zikri sebkat eden "hazretü's-simât" kalbin sâhâtından bir sâhasında zuhûr eyler. İşte bu hazretten âlem ve esrârı ma'lûm olur. "Vallahu'l-hak ve hüve yehdi's-sebîl"

**Nihâyet
temmet**